

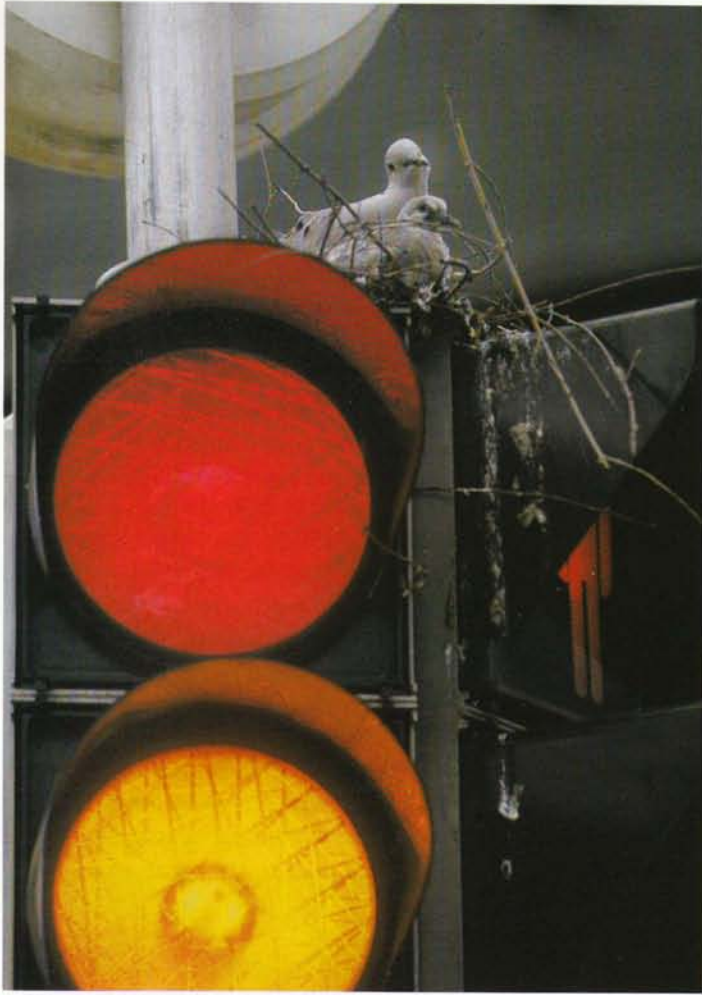
Urbanizált madarak

Számos városi élőlényről az emberek többsége nem vesz tudomást. A galambokról és a verebekről azonban nem lehet tudomást nem venni! Hozzá tartoznak mindennapjainkhoz, nélkülük a nagyvárosok főtereit szinte el sem lehet képzelni. Ismerve óriási egyedszámukat, bizton állíthatjuk, hogy városaink életében igen fontos szerepet töltenek be. Nem lebecsülendő közegészségügyi szerepük sem, hiszen akár betegségek terjesztői is lehetnek, viszont sok embernek meghitt szórakozása a galambok etetése. A városi galambok őse a tengerparti sziklákon fészkelő szirti galamb (*Columba livia*), amelyből évezredek alatt számos házigalamb-fajtát nemesítettek a tenyésztők. A fészkelőhelyükhöz ragaszkodó, oda távolról is visszataláló galambokat a régmúltban előszeretettel használták hírvivőknek. Elég volt csupán a fészkelőhelyről elszállított galambokra egy levelet rögzíteni, s a szabadon eresztett madár már szárnyalt is haza, akaratlanul is betöltve a hírvívő szerepét. A postai hálózat őse volt ez a módszer, bár azt nem lehetett a galambnak meghagyni, hogy „vidd a levelet Székesfehérvárra, Kovács Mihály tulajdon kezébe!”, de arra igenis alkalmas volt a postagalamb-szolgálat – ha kellő számú galambbal rendelkeztek – hogy mindig legyenek kéznél a frekvenciát több címekre visszarepülni képes egyedek. A galambokat tehát kontinens szerte elterjesztették, majd az elsőként egyedekből kialakult a galambok önfenntartó állománya. A városok betonrengetegében a galambok léte teljesen az embertől függ: laza fészkeiket az épületeken készítik, táplálékként beérik az emberek konyhai hulladékaival, s ha esetleg hosszú ideig nem is esik eső, a városok díszkútjainál mindig olthatják szomjukat. A városok lámpái még azt is lehetővé teszik számukra, hogy éjjel is bókáláshassanak az utcákon, így a forgalmasabb helyeken gyakran láthatók éjszaka táplálkozó galambok. Elterjedéséhez az is hozzájárul, hogy igen szapora faj, évente akár

6-8 alkalommal is költhet, és városi környezetben akár télen is képes felnevelni fiókáit. A házi galamb azonban csak egyike az urbanizálódott galambféléknek. Az örvös galamb (*Columba palumbus*) Nyugat-Európa számos városában éppúgy az emberek lába között szedegeti táplálékát, mint a házi galambok.

Ez a faj nálunk még nem vált általánosan városi madárrá, de sok város parkjában fészkelnek már egyedei. A kisebb, karcsúbb rokonok, a gerlék között is találunk városlakó fajokat. A vadgerle (*Streptopelia turtur*) régóta a parkok kedvelt madárfaja volt. Kellemes hangjával szerzett örömet a városi lakosoknak egészen addig, míg keletről, egy távolról betelepülő gerlelőfaj el nem hódította tőle ezeket a fészkelőhelyeket. Az új jövevény a tudomány előtt már korábban is ismert volt, és éppen egy magyar tudós, Frivaldszky Imre fedezte fel, és írta le a Magyar Tudós Társaság Évkönyvében 1836-ban. A „keresztseg-

Balkáni gerle (*Streptopelia decaocto*)

ben" a faj először a *Streptopelia risoria decaocto* nevet kapta, majd miután faji önállósága kiderült, ez *Streptopelia decaocto*-ra rövidült, s ma ezt a madarat balkáni gerleként mindenki jól ismeri. A faj még a 20. század elején is csak készülődött, hogy ázsiai otthonából kiindulva, szinte robbanásszerűen meghódítsa a távoli vidékeket. Terjeszkedését az ornitológusok figyelemmel kísérték, és pontosan dokumentálták, így tudjuk, hogy Magyarországon már 1926-ban észlelték a jövevényfaj első példányait. Hódító útját nagyban megkönnyítették az emberi települések, hiszen a délről érkező madárfaj ezeken a helyeken viszonylag kevésbé zord körülmények között vészelhette át a te-

Vadgerle (*Streptopelia turtur*)

A gerlefiókák lazán összetákolt fészekben nevelkednek

leket. Érdekes, hogy ugyanezen időben egy másik madárfaj is hasonló utat járt be: a balkáni fakopáncs (*Dendrocopos syriacus*) a balkáni gerlével egyetemben szintén az emberi településeken honosodott meg sikerrel. Magyarország madarainak névjegyzékében szerepel még egy gerlefaj, a keleti gerle (*Streptopelia orientalis*). Első hazai példányát 1985. december 18-án észlelték Szegeden – tehát megint csak városban! Ez a megfigyelés egy magányos példányra vonatkozott, de minthogy Észak-Európában is egyre többször figyelik meg a fajt, elképzelhető, hogy egy új fészkelő gerlefajjal fog a jövőben bővülni faunánk.

A városi galambok létét nagy mértékben megkönnyítik az őket tápláló emberek

Macskabagoly (*Strix aluco*)

Talán nem sokan tudják, de ragadozó madarakkal még a világvárosok kellős közepén is találkozni lehet olykor. Persze nem bármelyik ragadozó egyedei találják meg itt életfeltételeiket, a specializáltabb fajokat, mint például a darázsölyv vagy a kígyászölyv hiába keresnénk itt. Ugyanakkor némely fajok napjainkra kifejezetten városlakóvá váltak a Föld némely vidékén. Vannak olyanok közöttük, amelyek elterjedési területüknek csupán egy részén urbanizálódtak, míg más vidékeken megmaradtak „kültúra-

kerülő” fajnak. Ezek közé tartozik például a barna kánya (*Milvus migrans*). Ázsia számos városában, például Ulán-Bátorban elég csak a szemétteltelepek táján körülnézni, s a barna kányával pár percen belül biztos találkozhatunk. Mára már az állomány erősödésével egyes európai országokban is városiasodó fajjá lett a barna kánya, de a Kárpát-medencében megmaradt az ártéri erdők ritkább madárfajának. Vannak olyan ragadozó fajok, amelyek jobbra csupán időszakosan keresik fel a városokat. Hazánkban ezek közé tartozik például a karvaly (*Accipiter nisus*), amely a téli hónapokban látogatja a városi utcákat, hogy a nagy számban gyülekező verebek közül kiemeljen egyet-egyet magának. A konyhai hulladékon élő galamb- és verébtömegek azonban nemcsak a kóborló téli karvalyoknak jelentenek biztos táplálékot. Évtizedek alatt nem egy ragadozó faj alkalmazkodott a nagyvárosok kínálta életlehetőségeihez, ahol nemcsak táplálékforrást találnak folyamatosan, de a magas házak párkányain, mint amilyen mesterséges sziklaszirteken, biztonságos fészkelőhelyre is lelnek. A sólyomfélék leggyakrabban látható faja a vörös vércse (*Falco tinnunculus*). Alföldi tájak jellegzetes látványa a levegőből pocokra leső, egy helyben lebegő, úgynevezett „szitáló” vércse. A városi utcákon persze a vércse kisemlősökre nemigen vadászhat, a házi egerek számára megközelíthetetlen helyeken, az éléskamrák védelmében élnek, ám verebeket mindenhol talál. A városi vércsék tehát csak részben fáradnak azzal, hogy elrepüljenek a távolabbi mezőkre pocokvadászatra, inkább a költőhelyük közelében vadásznak tollas áldozataikra. Fészkelőhelyként megteszik a házak nyújtotta zugok, fészkel már vörös vércse a Parlament tetőszerkezetén is!

Nemcsak vércsékkel, de más sólyomfélékkel is találkozhatunk a lakott területeken. A kabasólyom (*Falco subbuteo*) a ritkább városi fészkelők közé tartozik, kis sólyommal (*Falco columbarius*) pedig csupán telente találkozhatunk olykor. Van azonban egy sólyomfaj, amelynek urbanizációja napjainkban is megfigyelhető. A vándorsólyom (*Falco peregrinus*) nálunk régebben is a ritka ragadozók közé számított, a DDT és a fészekfosztogatás azonban a 20. században komolyan veszélyeztette a faj fennmaradását. A hathatós védelemnek köszönhetően állománya fokozatosan stabilizálódott, és az évtizedeken át csak kóborlóként megfigyelt madárfaj 1997-től ismét kolteni kezdett Magyarországon. A külföldi szakirodalomból ismert volt, hogy a világ számos városában a vándorsólyom épületeken is költ, mégis meglepte a hazai természetvédőket, hogy a közelmúltban még a budapesti Szent István Bazilika körül is egyre gyakrabban sike-

Vörös vércse (*Falco tinnunculus*)

rült megfigyelni egy pár vándorsólymot. Ha az első években a fészkelések sikerrel járnak, talán Budapest utcái fölött is egyre gyakrabban láthatunk átrepülő vándorsólymokat.

A nappali ragadozókkal, az úgynevezett vágómadarakkal azonban még nem ért véget az „elvárosiasodott” szárnyas vadászok sora. Az ember mellett régóta felbukkantak az éjszaka ragadozói: a baglyok is. Egyes népek szentként tisztelték ezeket a különleges madarakat, alig sejtett titkok tudójaként tekintettek rájuk, míg máshol babonás félelemmel rettegtek tőlük, és ha csak teheték, pusztították őket. A házak között átsuhanó árnyakat halálmadárnak kiáltották ki, pedig a szerencsétlen baglyok csak a terményeket dézsmáló egerekre hoztak biztos halált. Egerek pedig az ember mellett mindig is akadtak bőven. A rágcsálók az éjszaka leple alatt a házak nyújtotta menedéket is könnyebben elhagyták, a baglyoknak tehát volt miért az emberek közelébe merészkedniük.

Gyöngybagoly (*Tyto alba*)

Erdei fülesbagoly (*Asio otus*)

Az egyik legsikeresebb kultúrakövető bagolynak a gyöngybagoly (*Tyto alba*) tekinthető. Ez a kozmopolita faj eredetileg faodvakban költött, hazánkban azonban, ahogy a Föld számos más vidékén is, előnyben részesíti a magas épületek padlásterzeit, és érdekes módon különösen vonzódik a templomtornyokhoz. Nem mintha kultikus okok magyaráznák a gyöngybagoly templomi fészkelését, csupán arról van szó, hogy ezeken a kiemelkedő pontokon nagyobb biztonsággal nevelheti fiókáit. A gyöngybagoly mellett más bagolyfajok is megfigyelhetők emberi környezetben. A kis termetű kuvik (*Athene noctua*) inkább a tanyasi életmódot választotta, az erdőkben gyakoribb macskabagoly (*Strix aluco*) viszont a városi parkok odvas fáiban is fészkelhet. E faj még

a Nemzeti Múzeum kertjében is sikerrel megtelepedett. Telen te az erdei fülesbagoly (*Asio otus*) is felkeresi a városi parkokat, ahol a legalkalmasabb fákön csapatosan vészeli át a hideg hónapokat.

Molnárfeccske
(*Delichon urbica*)

A városokban a rovarfauna értelemszerűen jóval szegényesebb, mint a természetes vegetációkban, ráadásul az itt honos ízeltlábúak jórészt az emberi környezet zugaiban élnek viszonylag biztonságos életüket. Ebből következik, hogy az emberi településeken a rovarevő madarak viszonylag kevés táplálékot találnak, s így közülük elsősorban azok tudnak tartósan megtelepedni a városokban, amelyek képesek alkalmazkodni az ott található táplálékforráshoz. Az erősen specializált csoportok között is van azonban olyan, amely az újszerű körülmények között is meg tudott telepedni, így például a levegőben vadászgó feccskék, valamint a hozzájuk csak külsőleg hasonló sarlósfecskék.

A városok klímája melegebb, mint a környező területeké. A napsütötte aszfaltról feláramló forró légtömegek, miközben egyre magasabbra emelkednek, mintegy beszippantják a várost körülvevő vidékekről a levegőt. Így az erdőkből és mezőkről

a városok légterébe nagy tömegben sodródnak különféle apró rovarok, amelyek bő táplálékforrást biztosítanak az őket a levegőben elejteni képes madaraknak. A kolibrik rokonsági körébe tartozó sarlósfecské (Apus apus) és az énekesmadarak közé tartozó valódi feccskék egyaránt specializált légi vadászok, a földön és az ágak között nem is képesek táplálékot gyűjteni. Szájnnyílásuk azonban olyan széles, hogy mint egy élő lepkeháló, a levegőben cikázva roppant mennyiségű rovar képesek vele összegyűjteni. Az azonos táplálékosztási stratégia következtében testalkatuk igen hasonlóvá vált, és az eltérő ősekből kialakult sarlósfecskéket a feccskétől a felületes szemlélő nem is igen tudja megkülönböztetni. Azonban, ha tüzetesebben megvizsgáljuk életmódjukat, számos különbséget felfedezhetünk a két madárcsoport tagjai között. A valódi feccskék eredetileg szik-

Sarlósfecské
(*Apus apus*)

A csicsörke
(*Serinus serinus*)
az egyik legjellegzetesebb városi pintyfélé

A fecskéfészkekbe olykor albérlők, például rozsdafarkúak és verebek is beköltözhetnek

lafalakon, faodvakban, barlangok bejáratánál készítették fészkeiket, majd az emberi települések térhódításával szinte teljesen emberkövető fajokká váltak. A füsti fecske (*Hirundo rustica*) és a molnárfecske (*Delichon urbica*) egyaránt a talajon esetlenül tipegve gyűjtik a fészkek építőanyagául szolgáló sarat, amit saját nyálukkal összekeverve tapasztanak a házak falához. A sárlófecskek a talajon még esetlenebbül mozognak, lábuk inkább csak kapaszkodásra szolgál, így a fészkekanyag összegyűjtése is nehézkessé vált számukra. Az egykoron faodvakban fészkelő sárlófecskek számára ideális fészkelőhelyet biztosítanak az épületek repedései, amiket legfeljebb a levegőben összegyűjtött pihékkel, nyárfaszöszökkel bélelnek ki, esetenként pedig elfoglalják a molnárfecskek fészkeit is.

A kizárólag rovarokkal táplálkozó madarak a rovarmentes hideg hónapok alatt kénytelenek elhagyni költőterületüket. A város azonban a téli hónapok alatt sok fajnak biztosítja az áttelelés lehetőségét. A 19. század vége óta például az eredetileg erdőlakó rigók jellegzetes városi madarakká váltak, parkjainkat talán el se tudnánk képzelni nélkülük. Közép-Európa városait a fekete rigók (*Turdus merula*) foglalták el, északabbra pedig a fenyőrigók (*Turdus pilaris*) és a szőlőrigók (*Turdus iliacus*) urbanizációja figyelhető meg. A rigók rokonsági köréből más kultúrákővető fajokat is említhetünk: még a nagyvárosok háztetőin is gyakorta láthatjuk a házi rozsdafarkút (*Phoenicurus ochruros*), amely fészket az épületek zugaiban készíti. A városi parkokban gyakran találkozhatunk a vörösbegy (*Eritha-*

Füstifecske (*Hirundo rustica*) fiókák

cus rubecula) áttelező példányaival. A rigófélék számára az őszi lehetővé a téli itt tartózkodást, hogy képesek a tavaszi-nyári rovar tápláléktól élesen különböző élelemre átállni, hiszen ezek a madarak az őszi hónapokban beérik bogyókkal, magokkal és a konyhai hulladékkal is. A szintén énekesmadarak közé tartozó cinkék hasonlóképpen, a táplálékforrások jó hasznosítása miatt képesek a mérsékelt övben áttelelni. A csőrszerkezet nagymértékben meghatározza, mely madárcsoportok képesek a télen rendelkezésre álló szűkös táplálékkínálatot hasznosítani. A kúpos csőrű magevő pintyfélék számos fajával találkozhatunk parkjainkban. A meggyvágók, zöldikék, tengelicek az éhségtől hajtva télen még az ablakokban elhelyezett madár-etetőkön is megjelennek.

Fekete rigók (*Turdus merula*)

A csóka (*Corvus monedula*) a varjúfélék leggyakoribb urbanizált faja

